

Bidrag til Medhjælperinstitutionens Historie.

Af F. Elle Jensen.

Kirkeordinansen siger, at da »Band er den yderste Lægedom, Kirken har til at handle aabenbare Synder og Laster med,« skal der holdes »hart derved udi denne sidste Tid«, og den foreskriver derfor, at »saa mange som aabenbare ligger udi aabenbare Laster og saaledes fortørner Kirken som Horkarle, Skørlevnere etc. og vil ikke rette sig, naar de er een Sinde og anden Sinde paamindet, men bliver forhærdede i deres Ondskab, de maa holdes for hedenske og fordømmelige (Mt. XVIII)«. Det bestemmes da, at den Slags Mennesker skal afholdes fra Nadveren, til de bedrer sig, ligesom ingen bør have broderlig Omgængelse med dem, selv om man for Freds og Ros Skyld ikke aldeles kan afbryde Forbindelsen. Dette er den kirkelige Straf, som rammer dem, og den sigter alene mod de paagældendes Omvendelse, men til den, kan der desuden føjes en borgerlig, da adskillige af de ugudelige ved deres Færd ligeledes »falder under Sværdet«, og dette ogsaa »er Kirken sin Tjeneste saa meget pligtig, at hun derved maa blive udi Fred¹.

Det vil med andre Ord sige, at selv om man principielt anerkendte, at Kirketugt er en aandelig Foreteelse, var Døren alligevel allerede her aabnet paa Klem ind til den Tankegang, at den verdslige Øvrighed, som ogsaa er af Gud, i visse Tilfælde skal støtte den kirkelige med de Forholdsregler, der staar til dens Tjeneste, en Uklarhed, som let kunde give — og gav — de borgerlige Myndigheder

¹) H. F. Rørdam: Danske Kirkelove I, 80 f.

Anledning til Indgriben paa Omraader, som egentlig slet ikke sorterede under dem.

Bestemte Regler blev først givet med Christian IV.s Forordning af 27/3 1629 om Kirkens Embede og Myndighed med ubodfærdige¹. Dens Indhold er præget saavel af den fremtrængende Bodsfromheds mørke Syn som af en stærkt statskirkelig Betragtning, hvis Grundtanke er, at det er Kongens Pligt at opdrage sine Undersaatter til gudfrygtige Kristne, dels positivt ved at give dem de bedste gejstlige Vejledere, dels negativt ved gennem en skærpet Kirketugt at afholde dem fra de grove Synder og Laster. Hertil kom Følelsen af, at Trediveaarskrigens Ulykker, der netop i denne Tid havde ramt Landet saa haardt, var en Straf for Nationens Vantro og ukirkelige Levned, saa der ogsaa af den Grund var Aarsag til at skride ind mod alt det, der optændte Guds Vrede og holdt hans Velsignelse tilbage fra Folk og Rige.

De Synder og Laster, der skulde revses, var i Særdeleshed dem, som vanskeligt kunde bevises ved almindelig Rettergang, som Forsømmelse af Gudstjeneste, Afholdelse fra Sakramentet i længere Tid, Helligdagsbrøde med Gilder, Drik og Dobbelt, idelig Banden og Sværgeren, Misbrug af Guds Ord, ond Forligelse, letfærdig Omgang, Rufferi, Overdaadighed, Gerrighed o. a. Saafremt gentagen Formaning ikke frugtede, skulde de skyldige udelukkes fra Nadveren (det lille Band), og om det ikke hjalp, ekskommuniceres af Guds Menighed (det store Band), hvilket ikke alene medførte, at de i Kirken kun maatte sidde paa et Sted for sig selv, men ogsaa, at ingen maatte have noget »hæderligt Samkvem« med dem. Men førte heller ikke dette til det ønskede Resultat, vilde de paagældende efter et Aars Forløb være at overgive til den verdslige Øvrighed og siden at forvise fra Landet. Banden og Sværgeren skulde forøvrigt i Byerne straks straffes med Hensættelse i Gæbestok.

¹) Rørdam: D. Kirket. III, 140 ff.

Mens medens alt dette kan siges egentlig kun at være en nærmere og skrappe Udformning af Kirkeordinansens Anvisninger, noget Forordningen selv indrømmer¹, er Bestemmelserne om de Medhjælpere, som skulde bistaa Præsterne i Kirketugtssagerne, noget helt nyt.

Hovedindholdet af dem var: I Købstæderne skulde der af Præsten, Biskoppen og Lensmanden tilforordnes nogle gudfrygtige Mænd, helst Kirkeværger og Fattigforstandere, til at være Præstens Medhjælpere og Bistandere, mens det paa Landet var Lensmanden, der med Præstens Raad udvalgte to af de bedste Bønder indenfor Sognet til Kirkeværger, hvormed da samtidig Stillingen som Medhjælpere fulgte; Funktionsperioden var 3 à 4 Aar. I Byerne fritoges de som Vederlag for deres Arbejde for andre offentlige Bestillinger, paa Landet for visse pligtige Kørsler.

Som et Udtryk for den Betydning, der tillagdes den saaledes oprettede Institution, krævedes der, at Medhjælperne ved deres Tiltrædelse skulde aflægge Ed paa, at de med Flid og Troskab vilde forestaa deres kristelige Embede, af al Magt søge og befordre Guds Ære samt Kirkens og de fattiges Tarv og bistaa Præsten i at holde Kirketugt efter de i Forordningen givne Regler. Naar Præsten ønskede det, skulde de, mindst 4 Gange aarlig til Tamperdagene, men ellers naar der var noget særligt paa Færde, samles med ham til Forhandling om Menighedens kristelige Opførsel; udeblev nogen uden Grund, maatte han bøde 10 Rdl. til sin Husbond eller de fattige. I ekstraordinære Tilfælde kunde Provsten og to Herredspræster tilkaldes. Ligeledes skulde Medhjælperne være til Stede, naar Præsten formanede de ubodfærdige, der havde været hans hemmelige Advarsler overhørig, og de skulde selv flittigt skaffe sig Underretning om, hvordan det stod til med de enkeltes Liv og Levned; om der da var noget at paatale, var det deres Pligt at forhandle med hinanden herom og saa i Enrum søge at retlede vedkommende. Ingen maatte tage

¹) Rordam: D. Kirkel. III, 142.

en saadan Henvendelse ilde op, og om nogen overfusede dem derfor, burde det angives for Øvrigheden, der derpaa vilde straffe den paagældende. De skulde ligeledes være rede til at mægle og stifte Forlig i private og huslige Stridigheder, om man i den Anledning kom til dem, saa man ser, det egentlig var temmelig store Krav, der stillede til dem, og en betydelig aandelig Modenhed, man forudsatte hos dem. Af mere udvortes Art var Fordringen om, at Medhjælperne skulde have Tilsyn med Tiggere og arbejde hen til, at der ydedes værdige fattige Hjælp paa forskellig Maade; Dagdrivere vilde derimod være at angive for Øvrigheden.

Hvad Medhjælperne ved deres Undersøgelser erfarede, skulde de uden Persons Anseelse melde for deres Præst; ellers ifaldt de en Bøde paa 10 Rdl. Paa den anden Side var det dem strengt forbudt at røbe, hvad de paa deres Embeds Vegne kom til Kundskab om; Overtrædelse heraf kostede 30 Rdl.

At det var Meningen, at disse Bestemmelser skulde overholdes, ses af, at de ikke alene optoges i Recessen 1643, men ogsaa, med visse ubetydelige Ændringer, gik over i Christian V.s Danske Lov¹. Og skønt der som bekendt i hine Tider ofte var meget langt fra en Forordnings Udstedelse i København til dens Gennemførelse i Praksis, lader det alligevel til, at det i dette Tilfælde i alt Fald de fleste Steder er gaaet ret glat med at faa Medhjælpere ansat.

Hertil bidrog sikkert ikke kun, at Lensmand, Biskop og Provst havde Ordre til at overvaage Lovens Gennemførelse, men formodentlig har den Omstændighed, at Præsten ved Udnævnelsen af Medhjælpere lettedes i det ubehagelige

¹) 2. Bog 9. Kap. Efter D. L. var det saaledes nu Kirkens Patron, som paa Landet sammen med Provsten skulde udvælge Medhjælperne. Sakristiet nævnes som Samlingsstedet for dem og Præsten, de eventuelle Bøder skulde kun kunne tilfalde de fattige, og Opsynet med disse og Tiggerne bortfaldt.

Hverv at være aandelig Politimester i Menigheden, heller ikke været uden Betydning, ligesom det ikke er usandsynligt, at selve Stillingen kunde forekomme dens Indehavere en attraaværdig Hæderspost, der gav en vis Anseelse i Sognet.

Et helt andet Spørgsmaal er det imidlertid, hvorledes Medhjælperinstitutionen fungerede, og hvad Betydning den fik for det kirkelige Liv i det hele taget. Desværre er de Oplysninger fra de første hundrede Aar efter 1629, som vi i saa Henseende har at henholde os til, baade faa og ufuldstændige, saa det ikke er let ud fra dem at danne sig noget Billede af Forholdene, og det er egentlig kun i 1738, da Kirkekollegiet retter sin Forespørgsel til Gejstligheden om dens Værdi, at den et Øjeblik træder frem af den relative Ubemærkethed, hvori den hidtil havde befundet sig. Thi hvad man før den Tid hører om den, indskrænker sig væsentlig til, at der ved given Lejlighed berettes, at Medhjælperne har været til Stede under Præstens Formaningstaler, men hvorvidt og hvorledes de ellers har hjulpet til, og om de i det hele taget har opfyldt de Forpligtelser, Forordningen 1629 paalagde dem, fortælles der intet om, og man kan maaske allerede deraf drage den Slutning, at de ikke var kommet til at spille den Rolle, man oprindelig havde tiltænkt dem. Derimod kunde det se ud, som om Præsterne nu og da kan have anvendt dem som deres Repræsentanter; vi hører saaledes, at Bertel Taulov i Rørbæk 1737 lod dem stævne Folk til Kirke en bestemt Søndag, og at han, da han laa syg, benyttede dem som Mellemmand mellem sig og Provstetretten¹. Men dette har jo intet med Kirketugt at gøre.

Et enkelt Sted er der dog, hvor der falder lidt kraftigere Lys over Forholdene. Det er i Hillerød², hvor den senere saa berømte Sjællands Biskop, Peder Hersleb, var Slotspræst i Aarene 1718—25 og med stor Nidkærhed tog sig

¹) Kirkehist. Saml. 6 R. III, 16 og 22 f.

²) Bjørn Kornerup i *Fra Frederiksborg Amt* 1921 S. 7 ff.

af de forskellige Opgaver, som forelaa. Ved hans Komme til Byen viste det sig, at der hverken i Hovedsognet eller i Annekset Herløv var de i Loven foreskrevne Medhjælpere; Hersleb traadte derfor hurtigt i Forbindelse saavel med Stiftamtmand v. Adeler som med den kongelige Konfessionarius Lemvig og fik med deres Støtte allerede 1719 udvirket, at der udpegedes fem Mænd fra Hillerød til at bistaa ham i Kirketugtssager. Og at det for ham var mere end en Formssag, ses af, at han straks lod Institutionen træde i Funktion, saa den i det følgende Aar behandlede en Række Tilfælde, hvor det efter hans Mening var Grund til at skride ind. Hvor stor en Andel Medhjælperne har haft heri, og hvor meget de personligt har betydet, oplyses vi ganske vist ikke om, men helt passive synes det dog ikke, de har været, i alt Fald ved en enkelt Lejlighed har de handlet paa egen Haand¹. 1721 ophører Herslebs Optegnelser om Medhjælperinstitutionens Virksomhed; maaske betyder dette, at dens kraftige Optræden i det første Aar har baaret sin Frugt i Menigheden. I Annekset hører vi intet om Medhjælpere, saa har der været nogle, har de formodentlig intet haft at gøre. Maaske har Hersleb ogsaa anset Befolkningen herude for saa skikkelig, at det har forekommet ham unødvendigt at opfylde Lovens Bydende for dette Sogns Vedkommende.

D. 11/1 1738 udsendte det nyoprettede og nidkære Kirkekollegium, i Erkendelse af at de tidligere Forordninger ikke havde ført til de ønskede Resultater, en Skrivelse til Landets Biskopper, hvori det afæskede Gejstligheden Betænkning over, hvorledes en ret Kirketugt efter den første kristne Kirkes Eksempel kunde indrettes, saa den ikke følte som en menneskelig Straf, forstyrrede den almindelige Ro eller blev Sjælene til et Aag, hvoraf kun Hykleri og opus operatum kunde forventes. Endvidere, hvorledes Husbesøg bedst kunde anstilles, og hvorvidt Medhjælpere

¹) Bjørn Kornerup i Fra Frederiksborg Amt 1921 S. 9.

og ældste i Menighederne ikke maatte anses for umistelige for Læreren til Formaning og Tugt.

Biskopperne lod Spørgsmaalene gaa videre, og der indkom en Mængde Besvarelser. Af disse skal her fremdrages de, som Ribe Stifts Præster indsendte¹, idet det vel kan antages, at de Synspunkter, de gør gældende, i det store og hele har været delt af deres Embedsbrødre i andre Dele af Landet.

Nogle Steder har Herredspræsterne svaret under eet i en Fællesudtalelse, andre Steder var det Provsten, som lagde for, hvorefter de andre hver især har fremsat deres Opfattelse, ligesom der ogsaa er adskillige, som direkte har indsendt deres votum til Biskoppen. Nogle af Erklæringerne er ganske kortfattede og undertiden fuldstændig intetsigende — som naar Hr. Winding i Brørup overlader alting til sin allernaadigste Arvekonge — andre er hele smaa Afhandlinger, gennemvævet med Skriftsteder, uden at Klarheden dog altid staar i ligefremt Forhold til den Længde, de til Tider har, mens der naturligvis ogsaa er adskillige Besvarelser, som i faa eller flere Ord giver klare Udtryk for deres Forfatteres Mening.

Saa at sige alle Præster er Tilhængere af kirkelig Disciplin under en eller anden Form. Kun et Par enkelte, Aagaard i Husby og Blichfeldt i Vorgod, tvivler om dens Betydning, da den kun er en udvortes Tugt, som let kan blive et opus operatum, thi ingen kan se, om der samtidig er nogen Anger i Hjertet. Den kan muligt hæmme den aabenlyse Ugudelighed, men den kan ikke, hævder Aagaard, gøre grove Syndere til sande Kristne. Ellers er det almindelige Standpunkt, at Kirketugt er god og gavnlig og ingenlunde kan undværes, thi den er jo indført af Gud og vedtaget af hans Menighed (Thomsen i Lunde). Mange synes imidlertid, det er unødvendigt med nye Anordninger; bare man henholder sig til de gamle Kirkeloves Bestemmelser, kan der ikke forlanges mere. Paa den anden Side

¹) Miscellanea 1738 ff. Ribe Birkeark. (Landsark. Viborg).

hæver der sig ogsaa Røster for en skarpere Fremgangsmaade. Pietisten Bisted i Skarrild kræver saaledes, at der ikke maa gøres nogen Personanseelse, men at høje og lave skal behandles paa samme Maade, og adskillige ønskede Ekskommunikationen, som var gaaet af Brug, genindført. Provst Bering i Rind foreslog, at den, der havde udstaaet Kirkens Disciplin, derefter skulde forberedes af Præsten før Absolutionen, da Erfaringen viste, at den Dag en Synder stod aabenbart Skrifte, blev hans Sind forbitret og nedslaaet.

De, der saaledes holdt paa det gamle Reglement, mente naturligvis ogsaa, at den verdslige Øvrigheds Hjælp var fornøden¹, skønt det egentlig var det ønskeligste, om den kunde undgaas, saaledes som Tilfældet jo var i den ældste Kirke, hvis Ledere imidlertid var større og betydeligere Personligheder, end vi har dem nu (Skads Herreds Præster). Dengang var Statsmagten ligeledes fjendtligsindet mod Menigheden, nu derimod havde man en kristen Øvrighed, og vilde den kun række den gejstlige Haand til Udryddelse af alle aabenbare og forargelige Laster, blev der nok en bedre Kirketugt (Drachardt i Ulfborg). Synderne, der ikke vilde omvende sig, var selv Skyld i den Straf, de fik, og følte den end som et Aag, var dette dog et for Sjælen gavnligt (Jerlev-Slaugs Herreds Præster). De ubodfærdige burde straffes (Brusk Herreds Præster), ja man kan næppe, mener Hr. Bloch i Malt, vente sig fromme, lydige og kære Kirkebørn uden Straf og Dom over de ulydige.

Mod Husbesøg var der ingen, som havde noget at indvende.

Et Blik paa Erklæringer fra andre Egne af Landet viser beslægtede Tanker. Præsterne i Løve Herred hævder saaledes, at de gamle Forskrifter om Kirketugt er tilstrækkelige, om de kun bliver praktiseret². Af de fynske

¹) Saa sent som d. 20/3 1734 indskærpede et Reskript de borgerlige Myndigheder at understøtte de kirkelige med den verdslige Arm.

²) Kirkeh. Saml. 4. R. III, 806.

Præster tager kun en enkelt absolut Afstand fra borgerlig Straf, en anden tror ikke, at Kirketugt efter den første Kirkes Eksempel lader sig gennemføre, men de fleste er ogsaa her ligesom i Ribe Stift Tilhængere af mer eller mindre udvortes Forholdsregler til Disciplinens Opretholdelse¹. Biskop Broder Brorson i Aalborg mener, at da Urkirkens Tilstand ikke mere findes, kan dens Tugt ej heller indføres; den nu brugelige kan ved den verdslige Arms Hjælp og gennem strenge Straffe vel hæmme de grovere Laster og bør derfor bibeholdes, men da det ikke er givet, at de paagældende er kristne Mennesker, er en alvorlig, vækkende Forkyndelse nødvendig².

Hvad nu Medhjælperinstitutionen angaar, var saa at sige alle de Præster i Ribe Stift, som i det hele taget gik ind paa de af Kirkekollegiet stillede Spørgsmaal, enige om den Betydning, den kunde have for Kirketugten. Dog mener Hr. Møborg i Tim, at de bedste Medhjælpere er dem, som uden alle Love og Forordninger, kun drevet af deres Samvittighed, støtter Præsten i hans Arbejde, hvad han og hans Naboer har haft Eksempler paa i flere Aar, men de maa være »velfornemme« Mænd, thi fra den, der som Trælbonde til Hove baade maa have Næsen i Jorden og Greben i Haanden, kan der ingen tilforladelig Bistand ventes, men Præsten maa idelig paaminde ham om at gøre sin Pligt efter Ritualet. Drachardt i Ulfborg oplyser, at i hans Sogn har man hverken i hans egen eller i hans Formands Tid haft Medhjælpere, da ingen vil paa-tage sig Bestillingen, og Herskabet ikke vil tvinge nogen. Heller ikke han tror paa deres Nytte; hans Begrundelse herfor er, at de ikke melder Præsten noget, før det allerede er »public« og aabenbart for alle. Forøvrigt fortæller han, at der er Steder, hvor Medhjælperne ikke er edfæstede.

Den Mistillid til det Arbejde, de almindelige Medhjælpere udførte, som de to Præsters Erklæringer giver Ud-

¹) Kirkeh. Saml. 4. R. I, 177 ff.

²) I. Hansen: H. A. Brorson og hans Brødre (1894) S. 317.

tryk for, gaar ogsaa gennem de fleste af deres Embedsbrødres Besvarelser, hvor meget de end er Tilhængere af selve Institutionen. En Undtagelse herfra danner dog, hvad den ivrige Pietist, P. Vedel¹ i Stauning, beretter. »Paa nogle gode Subjekter (som i Guds Ord og Veje er vel forfarne)«, skriver han, »fattes det ikke her i Stauning Sogn, som har i mit Embede været mig til stort Raad, Trøst og Hjælp i en 12 Aar og derover og endnu dog daglig gør mig god Undsætning med Menigheden, som af Mangel paa Skoler ellers beror alene paa mig, saa og at tale og bede med de syge, formane de tvesindede og hjælpe de vildfarne til Rette, trøste de klejnmodige, styrke de skrøbelige«. Men ellers lyder der mange Klager over Medhjælpernes Uegnethed til deres Hverv. De er ikke saa omhyggelige, som deres Ed og Pligt udkræver (Øster Horne Herreds Præster; Risom i Brande), de er kun Præsterne til liden Lettelse i deres Arbejde og melder dem ikke »onde Rygter«, da de ikke vil æske Bevis af vedkommende (Jerlev-Slaugs Herreds Præster), fordi de er bange for dem (Rangstrup Herreds Pr.). Mindre stærkt udtrykt, men dog pegende i samme Retning er Bisted, Skarrilds, Erklæring, thi skønt han er afgjort Tilhænger af Institutionen, gaar hans Ønske ud paa til den grove og vånvittige Almue her paa Landet at kunne udfinde saa »vittige og villige, saa formuendes og forstandige Mænd, som hertil udkræves«.

At Medhjælpernes Bistand er ufyldestgørende, tilskrives dog af nogle den Omstændighed, at de er ulønnede, hvorfor der henstilles, at der tillægges dem et Vederlag, fordi de maa forsømme deres eget Arbejde, eller ogsaa bør de befris for en Del af de Byrder, der hviler paaa dem, Tingrejser, Ægt, o. a.

Nogle af Præsterne udtaler Ønsket om at faa flere Medhjælpere, især i de vidtløftige Sogne, og at de ikke alene skal deltage i Husbesøgene, men selv foretage saadanne,

¹) Om P. Vedel se Kirkeh. Saml. 5. R. IV, 567 ff.

navnlig i deres Naboers Kreds, for at se til, at der øves Guds frygt i Hjemmene, og holde Andagt der (Bech i Ferring); hvad de under disse Besøg bemærkede i Familierne, skulde de melde til Præsten (Munk i Kalvslund). De bør have Opsigt med Julestuerne, med Drik og Dobbelpaa Helligdage, Opsyn med Kirkeforsømmelser (Hjerm og Jerlev-Slaugs Herreds Pr.), overvaage Ægtefolks Samliv, holde Ungdommen til at gaa i Skole o. a., kort sagt deltage personligt i Præstens Sjælesørgerarbejde, saaledes som det dengang opfattedes efter Danske Lov 2—9—8.

At Medhjælperne skulde høre til de bedste i Sognet, var naturligvis overalt en mere eller mindre underforstaaet Forudsætning; der har næppe været nogen, der bar sig ad som Provst Morten Renberg paa Møen, som af pædagogiske Grunde valgte de værste af sine Bønder til Stillingen¹.

De fynske Præsters Ønsker gaar ligeledes ud paa en større Medvirken fra Medhjælpernes Side: De bør støtte Præsten i at fraskille de onde, hvis Navne skulde oplæses fra Prædikestolen, atter antage de bodfærdige og desuden være med til at affatte en Liste over alle dem i Sognet, man maa have Øje med². — Biskop Br. Brorson vil, at de skal have Opsyn ikke alene med Almuen, men ogsaa med Proprietærerne, for hvem der som Standspersoner ellers gjaldt andre Regler, Rettens Betjente, ja Præsterne med³, naturligvis under den Forudsætning, at de selv var ansete Kristne. — Vajsenhuspræsten Enevold Ewald, hvis Mening Kirkekollegiet under Forhandlingerne om Rituals Revision havde ønsket at høre, kommer i sin Betænkning ogsaa ind paa Spørgsmaalet om Ældste eller Medhjælpere. Han holder for, at hver Præst skal have Ret til at udvælge nogle »forsøgte og sædelige Mænd« i sit Sogn til sammen med ham at afgøre, hvem der muligt ikke er

¹) Kirkeh. Saml. 3. R. III, 502.

²) Kirkeh. Saml. 4. R. I, 178 f.

³) I. Hansen: Anf. Skr. S. 318.

skikket til at komme til Alters, ligesom de bør deltage i Sjælesorgen og i det hele føre Tilsyn med Menighedsmedlemmernes »Omgængelse og Forhold«¹.

Af de indkomne Erklæringer synes det at fremgaa, at det kun har været ganske enkelte Steder, hvor Medhjælperinstitutionen ikke var trængt igennem, og formodentlig har Grunden da — som i Ulfborg — været den, at Præsten ikke har tillagt den nogen Betydning, thi ellers vilde det i Betragtning af Myndighedernes Indstilling have været ham en let Sag at faa Forholdet ordnet. Men ellers fremgaar det jo med al Tydelighed af de fremførte Klager og Ønsker, at de Forhaabninger, man i 1629 havde stillet til dens Oprettelse, ikke var gaaet i Opfyldelse. Kun hvor der i Forvejen var sket en aandelig Vækkelse — som i Stauning — gik Medhjælperne virkelig Præsten til Haande, oven i Købet ud over Forordningens Paabud, men i Reglen synes de mest at have optraadt som Statister ved Formaningstalerne til de ubodfærdige. Naturligvis er det ingenlunde udelukket, at de ogsaa ved Lejlighed kan have talt et borgerligt Ord til en og anden, men de idelig tilbagevendende Besværinger over deres Ligegyldighed og Frygt for at støde Naboen — man erindre, at Bønderne i en Landsby i Fællesskabets Tid følte sig som een stor Familie — gør det højst sandsynligt, at de kun ugerne blandede sig i, hvad der foregik omkring dem. Det har vistnok været et Undtagelsestilfælde, naar en Medhjælper i Kregme meddelte en Mand, at hans Hustru havde mistænkelig Omgang med en Landsoldat (hvorfor han blev overfaldet af denne)². Det tyder derfor ikke paa nogen stor psykologisk Forstaaelse, hvad Hjerm Herreds Præster forlangte; de burde ud fra deres Kendskab til Bønderne kunne sige sig selv, at deres Krav var uigennemførlige. At Medhjælperne skulde være blevet mere nidkære i deres Embede, om der var blevet tillagt dem et Vederlag,

¹) Kirkeh. Saml. 4. R. III, 522 f.

²) Kirkeh. Saml. 4. R. III, 513.

hvad jo nogle af Præsterne mente, turde utvivlsomt være en stor Fejltagelse, men paa den anden Side viser Kravet om Løn, at Forordningens Bestemmelser om visse Lettelser af 1629 indeholdt, ikke var blevet ført ud i Livet¹.

Kirkekollegiets Forespørgsel resulterede ikke i noget nyt Reglement om Kirketugt og hvad dermed staar i Forbindelse, og man kan trygt gaa ud fra, at Forholdene i Menighederne heller ikke blev anderledes, end de var i Forvejen. 1749 skriver den udprægede Pietist, Hr. Peder Vibe i Malt, til sin Biskop, at han ikke tør antage Medhjælperen i sit Hovedsogn, da det vilde være at gøre dem til Menedere, eftersom Folk kun regner med de store Overtrædelser, men ikke anser Banden, Sværgeren, Fylderi og Sabbatsbrud for Synd². Forøvrigt synker Medhjælperinstitutionen nu atter hen i den samme Ubemærkethed, hvorunder den levede før Kirkekollegiets Aktion i 1738, og det er kun i Ny og Næ, og da saa godt som altid bare i Forbigaaende, man hører noget til den, som naar Br. Brorson i Dronninglund omkring 1760 i Forbigaaende fortæller, at han har ladet den hjælpe sig ved Folketælling. Naar Pontoppidan bebrejder de Præster, der altid klager over manglende Kirketugt, at de ikke har forsøgt, hvad der kan udrettes med den³, viser det, at Gejstligheden mange Steder lod haant om den, og at dens Betydning var dalende. Alligevel kunde Medhjælperne ved visse Lejligheder nok gøre sig gældende, om end næppe altid paa den rigtige Maade; dette synes f. Eks. at fremgaa af Kancelliets Forbud fra 1803 mod at forlange Penge af Præsten eller af andre. Hvad der ellers ligger bagved, kan jeg ikke oplyse.

I det hele taget vedblev Myndighederne længe officielt at tage et vist Hensyn til Institutionen. 1779 var der saaledes en nordjydsk Proprietær, som ikke vilde anerkende de af Provsten udpegede Medhjælperne, men ønskede nogle

¹) De var ogsaa gledet ud i Danske Lov.

²) F. Elle Jensen: Pietismen i Jylland (1944) S. 57.

³) E. Pontoppidan: Collegium pastorale (1757) S. 587.

andre, hvorfor Kancelliet bestemte, at i Tilfælde af en saadan Uenighed skulde Provsten foreslaa 3 Mænd og Patronen da af dem vælge den ene, og 1803 tilskrev det Stiftsøvrigheden i Aalborg, at om Almuen selv var Kirke-ejer, var det Stiftamtmanden, der skulde forhandle med Provsten om Valget.

Mere aktivt ser vi dem optræde i 1799 i Langskov ved Vejle, da de efter Amtmandens Ordre gav Indberetning om »De stærke Jyders« Færd, ligesom vi hører, at de i Hovedsognet Uldum optraadte som Vidner, da Præsten formanede og forhørte dem¹, men derudover synes de ikke at have spillet nogen Rolle under Sagens Gang.

Sidste Gang man officielt faar Underretning om dem, er vel i 1830, da det fastsloges, at Medhjælperne ikke skulde vidne i en Ægteskabsproces, hvis de i Forvejen havde været med til at mægle mellem Parterne. Da Kancelliets Skrivelse maa være fremkaldt af en bestemt Situation, vil det sige, at Institutionen paa dette Tidspunkt i alt Fald sine Steder ikke alene ikke var forsvundet, men ogsaa maa have været i en vis Funktion, hvor meget eller hvor lidt saa ellers denne Medvirken har betydet. Senere høres der ikke noget om eller fra dem, og dette kan kun fortolkes saaledes, at den, hvor den endnu eksisterede, umærkeligt er sygnet hen og endelig uden nogen officiel Ophævelse bukket under for den Underernæring, den egentlig alle Dage lige fra sin Tilblivelse havde lidt af.

Alligevel er Medhjælperinstitutionen en mærkelig Foreteelse, og der er et vist menighedsraadsagtigt Skær over den, for saa vidt som der her er tildelt Lægfolk en Slags kirkelig Funktion. Men ser man nærmere til, vil det snart vise sig, at det slet ikke har været Hensigten at give den menige Mand nogen som helst Indflydelse paa de kirkelige Anliggender i hans Sogn. Medhjælperstillingen var kun tænkt som den laveste Grad indenfor det Embedsvæsen,

¹) Kirkeh. Saml. 6. R. V, 8, 15 og 19.

som begyndende foroven med Kongen havde til Opgave at sørge for Kirketugtens Opretholdelse, og dens Indehavere var derfor ene og alene forpligtet opefter, overfor deres foresatte, mens de med Hensyn til deres Bysbørn ikke havde andet Ansvar end det, enhver Funktionær kan siges at have under Udførelsen af sin Gerning.

De var med andre Ord, i god Overensstemmelse med den gamle statskirkelige Opfattelse af Forholdet mellem Gejstlighed og Menighed, som ikke mindst Bodsfromheden i høj Grad hyldede, udset til at optræde som kirkelige Politibetjente med Sognepræsten som Politimester, thi selv om det nok i Forordningen af 1629 antydes, at Æblet skulde ligge ved Siden af Riset, er det dog ganske klart, at det var det sidste, som ansaas for det mest hensigtsmæssige Opdragelsesmiddel. Den Tanke, at Lægfolk skulde have et Ord med i Laget, faldt i det hele taget ingen ind i en Tid, hvor Udviklingen pegede i Retning af stærkere Centralisering, og hvor bl. a. som Følge heraf Almuens gamle Præstevalg sang paa det sidste Vers.

Men netop fordi Medhjælpernes Opgave var saa snævert afgrænset, fik de heller ikke mere kirkelig Betydning, end de i Forvejen havde som private Personligheder. Og selv deres Arbejde i Kirketugtens Tjeneste var, som vi har set, i Reglen af liden Værdi, da det for det meste har været indskrænket til at være Bisiddere, naar Sognepræsten mødtes med de ubodfærdige, mens de kun meget nødtigt handlede paa egen Haand, saa man har utvivlsomt Lov til at sige, at Oprettelsen af Institutionen var og blev en Misforstaaelse. Saa meget mærkeligere er det derfor, at den alligevel kunde holde sig i 200 Aar, mens andre af Kirkebestyrelsen skabte og tilsyneladende aandeligt langt bedre funderede Former er gaaet til Grunde i meget kortere Tid — man behøver her kun at tænke paa Kirkekollegiet. I det foregaaende er der fremsat den Formodning, at det var Præsternes Tilfredshed med at have

nogle at dele Byrderne med i Forbindelse med den Ære, Udnævnelsen forekom en og anden, der lettede dens Opprettelse i Menighederne, og hvis dette er rigtigt, vil man vist ikke tage meget fejl ved at antage, at det er de samme Faktorer, som har bidraget til dens lange Levetid. Besynderligt er det, at Myndighederne, der dog maa have kunnet se, hvor lidt den betød, ikke alene ikke ophævede den, men tværtimod officielt vedblev saa længe at tage Hensyn til den. Kultusminister Halls Forsøg paa at genoplive Institutionen ved Indførelse af frivillige Menighedsraad (Cirkulære af 24. September 1856) fik som bekendt ingen praktisk Betydning for det kirkelige Liv.